

ОТРАЖЕНИЯ И ПРЕПРАТКИ НА БЪЛГАРСКИЯ ФОЛКЛОР В МОДНАТА ИЛЮСТРАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ

Александър Гергинов
Национална художествена академия, София, България
al.gerginov@nha.bg

РЕЗЮМЕ:

Настоящата статия разглежда появата на модна илюстрация в България с подчертано присъствие на традиционни български мотиви. Разгледани са хронологично избрани примери на модна илюстрация комбинирана с мотиви от българската традиция, почвата ѝ в периодичния женски печат и е резюмирано застъпването на темата в средното и висше образование в България.

Ключови думи: модна илюстрация, българска традиция, ИЗА, Славянка, моден журнал Божур, ЦНСМ, Лъч, Владислав Шмидт, Тери Караиванова, Рафаела Рафелова, НХА

REFLECTIONS AND REFERENCES TO BULGARIAN FOLK- LORE IN FASHION ILLUSTRATION IN BULGARIA

Aleksandar Gerginov
National Academy of Arts, Sofia, Bulgaria
e-mail: al.gerginov@nha.bg

ABSTRACT:

This article investigates the development of fashion illustration in Bulgaria, highlighting its incorporation of traditional Bulgarian motifs. The discussion includes a chronological review of selected fashion illustrations that integrate these motifs, examines their appearance in women's periodicals, and provides an overview of how this topic is addressed in secondary and higher education in Bulgaria.

Keywords: fashion illustration, Bulgarian tradition, IZA, Slavyanka, fashion magazine Bozhur, CNSM, Luch, Vladislav Schmidt, Teri Karaivanova, Rafaela Rafaelova, NAA

Историческото и културно наследство на България е богато, с корени от хилядолетия и развиващо се под външни влияния и съвремението. Разнообразието от форми, цветове, материали и символика е изключително и именно това разнообразие е източник на вдъхновение за създаването на уникални художествени произведения, преплетени с българската традиция и фолклор. Този тип интерпретиране на традиционните фолклорни форми се развива от началото на 20. век и през последните години е ползван от множество автори занимаващи се с изящно и приложно изкуство. В сферата на модата и облеклото тази тема вълнува не само локални автори, но и световноизвестни имена. В колекциите им може да видим заемките не само от конкретни традиционни облекла и аксесоари, но и от разнообразни обекти изработени от нашите предци. Керамиката, дърворезбата, металообработката, кукерите, нестинарите и много други форми на традиционното изкуство силно въздействат и вдъхновяват модите дизайнери в България и по света. Проектите и авторските илюстрации на тези дизайнери са обвързани до голяма степен с изработените облекла, но в различните периоди в историята, се появяват различни примери за модни илюстрации с използване на заемки от българския фолклор.

В България интерпретирането на фолклорните форми в съвременни облекла стартира в началото на 20ти век. „Традиционният костюм, носията са възприемани катореликва, която схудожествените си качества и разнообразие, буди възхищение.“. Именно това възхищение подбужда и едни от първите модни дизайнери в България да използват различни елементи от традиционното българско облекло в градска и официална мода. Светската мода от друга страна се формира по западен образец в края на 19ти и началото на 20ти век. След връщането на неколцина българи заминали да се обучават с кроене и шиене в различни градове в Европа местната мода придобива различен облик. Палагия Видинска е една от първите българки използвала шевици, като носител на традицията в своите модерни за времето си облекла. Тя създава облекла с традиционни мотиви за едни от най-известните жени на България между 1920 и 1930 г. Сред

тях са царица Йоанна, Мими Балканска, Люба Йоцова – първата мис България, Леа Иванова и много други. Въпреки развитието в областта на модното облекло в илюстрирането на облекло се забелязват малак брой примери, в които да се използват елементи от традицията. Илюстрации в списание Седянка от 1910 г. показват наличието на връзката модерно облекло-българска шевица. В него са публикувани илюстрации на рокли в типичния „Едоардов“ силует, като в областта на подгъва, талията и краищата на ръкавите роклите са завършени с бордюор от народна шевица. Илюстрациите са в типичната за началото на 20-ти век стилистика, като до някъде припознаваме популярните „Момичета Гипсър“. Интересен пример от края на 20-те години на 20ти век е и илюстрация на дамска блуза „казак“ с богато украсена с български шевици публикувана във Вестник за жената в брой 275 от 26ти май 1927 г. Илюстрацията е със специфично подчертан силует, но публикуването ѝ има информационен характер свързан с най-актуалните тенденции за периода. Въпреки периодичната поява на илюстрации с включени традиционни български мотиви повечето илюстрации до 1930 г. са свързани с текстове за деца или различни статии, като костюмът е изобразяван буквално.

През 1932 г. по частна инициатива се създава първото училище за приложни изкуства „ИЗА“ съкращение от „Изкуство и Занаяти“, като основател е Райна Ракарова. Преподаватели са български художници, преподаватели в Държавната художествена академия. „ИЗА“ е и мястото, в което основа при проектиране на модели, на която стъпват младите проектанти, е българската традиция. „Внимание заслужава предвиденото „изучаване и модернизиране на шопските мотиви в бяло и черно“...“. В годишник на училището от 1932-33 г. се представят отделникте курсове. Един от курсовете е и модата и рисуването на модни фигури. „ИЗА“ е първата образователна институция в България, в която се предлага обучение по модни фигури и то от действително квалифициран преподавател. Собствените на Р. Ракарова модели за облекло са оценени високо в България и тогава – заедно с Пелагия Видинска, тя проектира дрехите за първата Мис България през 1929

г.“. Като се обръща специално внимание на ръкоделието, бродерията и проектирането на модели с осъвременяване на български мотиви. Благодарение на тази програма ние можем да видим и примери за използване на традиционни мотиви в ежедневно, светско облекло. Българската традиция се претворява най-често с използване на шевици като декоративен мотив съчетан със Западноевропейските за времето примери за модно облекло. Една от изявените ученички на Райна Ракарова е Лиляна Попова, която в началото на 50-те е и основният моден илюстратор на модния журнал Божур.

Женският периодичен печат е и най-богатия източник за модни илюстрации в България между 1896 и 1980. В изданията през този период можем да открием изключителни примери за модни илюстрации, които изразяват авторския стил и художествената интерпретация на облекла, аксесоари, настроения и среда. В различни периоди от развитието на тези печатни издания проследяваме и присъствието на елементи от българската традиция в илюстрираните облекла. Силно влияние имат модните градове в Европа, като основен носител на стила и новото. По този тертип се развиват и актуалните предложения в дамския гардероб. Официалните и ежедневни облекла за градската жена са по Френски, Австрийски или Немски стил. В тази стилистика са и илюстрираните предложения в модните вестници и списания. Когато разгледаме печатните издания, включващи темата мода и облекло на българския пазар, илюстрирани модели с използване на български традиционни мотиви се появяват периодично, но не и като основна тема. Впечатление правят две илюстрации изобразени на черен фон с бял, жив контур. Изобразени са ежедневен джемпър и рокля, в които са ползвани шопски гайтани. „Роклята е гарнирана с бяла бродерия от шопски разработени мотиви“. Илюстрациите са все още по-скоро информативни и дават възможност на читателите да изберат модел от български автор, който използва традиционни мотиви в разработките си. Подобен тип използване на традицията в облекло или текстил за дома можем да видим и в издания като Домакия и майка, Икономия и домакинство, Мода и домакинство,

Жена и дом и други.

Интересен издание, в което не само се интерпретира българския костюм, но и впечатлява с изцяло илюстрираните си страници е списанието Славянка. Списанието излиза само в два броя през 1949 г, но е знаково за женския моден печат в този период и съдържа значим брой модели, в които са ползвани елементи от различни фолклорни области. Още в началото виждаме „модел 2“, рисунка на редактор-художник Лиляна Янакиева изобразяваща модерна интерпретация на българско облекло. „За тази красива, но семпла рокля кройката е взета от българската народна носия. Без да има каквато и да е бродерия, с широко изминатите тегели изпъква формата на характерния сукман.“. В края на същия брой 1 на списанието, модел 57 представлява дамски комплект за официален случай включващ жакет и рокля. Жакетът по линия на закопчаване и деколтето на роклята са украсени с многоцветна шевица, а роклята е пристегната с колан наподобяващ пафти. Във втория брой на списанието отново е отредено специално внимание на модели с български мотиви. Тук моделите са за есенно-зимния сезон, като включват сака, поли, блузи и рокли. Илюстрациите в Славянка отново са информативни, с характерен авторски подход, но не впечатляват с художествените си качества. Линията е проста, а нанасянето на цвета еднообразно, без особена разработка.

След промените на 1944 г. се издават няколко модни списания, в които са назначени образовани художници-проектанти. Най-значимото модно издание на пазара след 1955 година е модният журнал Божур. Първите няколко години броевете на списанието са изцяло илюстрирани от художничката Лиляна Попова. Тя умело изобразява фигурата в различни пози и състояния, като в общото оформление добавя елементи на среда от интериор или екстериор. Фигурите са елегантни и с изящни пропорции, а линията е разнообразна и жива. В първият брой от 1956 г. е изобразена елегантна „Рокля в български стил, с бяла гарнитура на ръкавите и деколтето. Веревно бие от плата очертава кройката и отпред формата на престилка.“. В следващият брой на изданието сезон пролет – лято 1956 г. Отново виждаме

няколко модела ежедневно облекло с явни препратки към българския фолклор. „Модел 143. Стилизирана рокля с български мотиви от бял шантунг или коприна. Модел 144. Оригинален пролетен тоалет от тъмна едноцветна рокля с жакет в светъл тон с гайтан около формата на ръкава.“. В същия този брой Модел 169 е вечерна рокля, в която са използвани шевици в областта на деколтето и в долната част на полата. Моделът напълно отговарят на световните тенденции, като следва силуета на „The New Look“ на Кристиан Диор, но е така умело интерпретиран, като съчетава модерното с традицията. Безспорният талант на Лиляна Попова е изключителен, тя не само умее да рисува, но проектира адекватни за ежедневието и българската реалност в средата на 50-те години на 20-ти век. В следващите броеве на Божур отново виждаме модели с български мотиви. Примерите са разнообразни, като основният използван елемент е шевицата. Частично в дизайна и рисунките са ползвани пропорции и характерни детайли, а по-рядко колорита.

С появата на ЦНСМ (Център за нови стоки и мода) през 1961 г. се променя цялата гледна

точка към проектирането и изобразяването на облекло, а фокусът става традицията. Връщайки визията на традиционно характерните елементи от българския бит и носия, трансформирани по един съвременен и модерно звучащ начин, художниците-проектанти създават и една сериозна база за развитие на уникалната българска дреха. Традиционните художествени стойности на орнамента, както и индивидуалният стил на работа на всеки от авторите позиционира българската мода, и модна илюстрация, като единно художествено произведение, създадено чрез търпението и ръчния труд на многобройните художници. Тогава художествен директор на ЦНСМ е Евгения Комисаренко, която ръководи екип от художници-проектанти. Част от имената са Ана Стамболиева, Венера Наследникова, Асен Котев, Роза Енгибарова, Владислав Шмидт, Дориана Бакалова, Теодора Бояджијева, Жанет Стойчева, Ана Щерева, Стилян Сивов, Лилия Гогучкова, Е. Месарош, В. Велков, В. Кирилова и много други. В този период заемките и вдъхновенията са не само от конкретна дреха, нейния силует и пропорция, но цялостно от българските традиция, фолклор

Фигура 1. Лиляна Янакиева, сп. „Славянка“, 1949 г.

Фигура 2. Лиляна Попова, сп. „Божур“, 1956 г.

и бит. В модели на гореизброените художници може да видим вдъхновения от различни занаяти, металобработка използвана във входни врати и порти на българската архитектура, дърворезбата и уникалните резбовани тавани в интериора, възрожденската и църковна архитектура, елементи от керамиката и други. Всички тези вдъхновения са претворени по уникален и изискан начин в модните облекла. Част от илюстрациите към колекциите виждаме в множеството издания на ЦНСМ и в по-късната работа на дизайнерите Владислав Шмидт, Дориана Бакалова, Жанет Стойчева, Анна Бояджиева и други.

ЦНСМ издава множество професионално насочени списания, информационни бюлетени, брошури и каталози с тенденции. В тези издания на центъра периодично виждаме публикации с илюстрации на облекла с художествено интерпретиране на традицията. В брой 2 и 3 от 1973 г на списанието за мода и естетическо възпитание на младежта Лъч попадаме на материала на Жанет Стойчева с надслов „Традиция и съвременност“. Статиите са със заглавия: „НАЦИОНАЛЕН КОЛОРИТ И ОРНАМЕНТ В ДОПЪЛНЕНИЕ НА ОБЛЕКЛОТО“ и „С УСЕТ ДА ПРЕТВОРЯВАМЕ НАЦИОНАЛНОТО НИ БОГАТСТВО“. Двата материала са допълнени с илюстрации, като ясно разчитаме характерния художествен стил на Жанет Стойчева. Силуетите са изчистени, без много конструктивни детайли, а илюстрациите са с привидна динамика, получена благодарение на комбинирането на няколко фигури. Шевиците и традиционната орнаментика са интерпретирани балансирано, а самата Жанет Стойчева в заключение към една от статиите си казва: „Украсата на националното ни творчество може да бъде богат източник на идеи, но към нея не трябва да подходим елементарно. Макар и на пръв поглед всичко да изглежда просто и лесно направено, нарушим ли целостта на общата композиция, може да останем излъгани. Простотата лесно ще се превърне в безвкусица, ако ни липсва тънкия усет как да претворяваме националното ни богатство.“.

След промените през 1989 г. голяма част от художниците-проектанти от ЦНСМ запазват традицията, като един от основните белези в творчеството си. Една от най-ярките личности

импониращ с творчеството си е Владислав Шмидт. Въпреки, че по-съществената част от работата му е създадена по време на активното съществуване на ЦНСМ, той претворява българската традиция, архитектура и бит в дизайна си. Изгражда цялостни колекции на теми вдъхновени от църковната архитектура, византийския период на България, празнично традиционно облекло и други. Неговите илюстрации от 90-те са с категорична линия, максимално стилизирани, с ясно изразен силует, като само щриховат мястото на орнамента, без да дават подробна информация и конкретика на проектирания детайл. Ескизното и енергичното изобразяване на моделите показва, че тези илюстрации са по-скоро проекти към следващата колекция на дизайнера. По-значимите примери за таланта на Владислав Шмидт са по-скоро готово изработените модели и цели колекции, отколкото модните му илюстрации.

Фигура 3. Жанет Стойчева, сп. „Лъч“, 1973 г

Владислав Шмидт

Фигура 4. Владислав Шмидт, личен архив, около 1990 г.

В средата на 90-те години на XX век в България се състоят редица събития които представят различни модни дизайнери. Малка част от тях заемат традицията като основен елемент от работата си. Един от забележителните примери за изграждане на художествена връзка между модерна дреха и българска традиция можем да видим в работата на дизайнерката Тери Георгиева по настоящем Тери Караиванова. Завършила Националната гимназия за изящни изкуства и Национална художествена академия тя съчетава в първите си колекции пластичността на дрехата и уникалния силует с ръчно изработени и изрисувани елементи интерпретиращи българска шевица и традиционни мотиви. В периода между 1999 и 2003 г. на модния подиум Тери представя колекции с вдъхновение от българското. Всички тези проекти тя разработва в модни илюстрации, които са с лека линия и деликатно нанесени цветове. Лекотата на рисунката е една от стиловите характеристики на Тери Караиванова. Този тип изразяване и подход тя продължава да развива в моделите си, като ръчно рисува цели картини върху дрехите. Тери не само създава и изработва облекла, благодарение на образованието си тя е и виртуозен художник боравещ с всички изразни средства на изящните изкуства.

Тери Караиванова е само едно от имената използвали българския фолклор като вдъхновение. Тази тема е застъпена и в програмата по мода и облекло в средното и висше образование в страната. В Професионалните гимназии по облекло българския традиционен костюм е не само обект на теоретично разглеждане, но в предметите учебна практика по дизайн на облекло и художествено проектиране на облекло, темата се интерпретира в модерна версия. През годините са останали стотици проекти за съвременно облекло с използване на български традиционни мотиви. Подобен тип тема се разглежда и от студенти във висшето образование по мода. Образованието по мода започва в края на 90-те години в Колеж „Света Ариадна“, Нов български университет, НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“, а през 1999 г. специалност „Мода“ се открива и в Национална художествена академия. До този период във висшето образование съществува специалност със специализация дизайн на облекло в ТУ София, като ръководител на курса е доц. д-р. инж. Пенка Димитрова-Попска. Студенти от всички университети ползват българската традиция за създаване на части или цели колекции. До голяма степен обаче програмата в тези институции е така направена,

Фигура 5. Тери Караиванова, личен архив, 2024 г.

Фигура 6. Теодора Пенкова, личен архив НХА, 2022 г.

Фигура 7. Габриела Михова, личен архив НХА, 2023

че студентите сами да избират основните опорни точки за създаване на авторски проекти и темата за българския костюм е рядко срещана в работата им.

През 2004 г. в НХА започва работа дизайнерката Анна Аврамова, която в по-голямата част от колекциите си използва гайтана и основа за създаването им е българската традиция. Анна Аврамова има по-скоро визия за колекциите си и не създава модни илюстрации, които да опиша в настоящия текст. Тя обаче поставя началото на тенденциозно използване на българското традиционно наследство в програмата по моден дизайн, като задава темата на първокурсниците в специалността.

През 2021 г. асистент д-р Рафаела Рафаелова наследява предмета „Стари техники“ и продължава започнатото от Аврамова в курса по Моден дизайн. Д-р Рафаелова разделя курса си на теоретична и практическа част. В практическата част всеки студент илюстрира буквално елементи от българското облекло или аксесоари, разработва съвременна интерпретация, създава колекция и изработва един или няколко финални облекла. За нас е интересен подходът, който тя ползва в процеса на работа със студентите както и в личните си, дигитални проекти. Един от най-важните етапи е илюстрирането на оригиналните облекла и аксесоари с проучвателен, изследователски характер и пречупването на тази визия в рисунка със съвременно излъчване. Принципите, които Рафаелова ползва в личното си творчество са базирани на съвременните технологии и виртуалната среда. Самата тя казва в една от статиите си: „Новото време, в което живеем, ни предлага други възможности да възродим тази традиция, да използваме смисловото значение на шевиците, тяхната роля и отредено място по един нов начин, през призмата на технологиите.“ Разбира се всеки студент илюстрира своята колекция по персонален начин, с характерните за стила му и отговарящи на вътрешните му творчески подбуди изразни средства. Благодарение на този курс и работата на д-р Рафаела Рафаелова в НХА през последните няколко години можем да видим множество примери за модни илюстрации, които са изцяло базирани на българската традиция и

култура. Тези примери са и най-богатата сбирка на модни илюстрации с включени български традиционни мотиви след началото на 2000 г.

Много са имената на автори които създават дизайн на база българската традиция. Дали частично или цели проекти, тази тема вълнува не само българските млади дизайнери и до днешни дни. В съвременното по-голямата част от илюстрациите с български мотиви се разработват по време на учебния процес. Модната илюстрация в България от друга страна е неоткрита тема за широката публика и е значима за ограничена група любители. По същество тя предимно е част от портфолиото на младите хора. Благодарение на застъпването в програмата по Моден дизайн в НХА, българската традиция остава актуална тема. От друга страна комбинирането на тази теоретична и практическа основа със създадената през 2016 г. програмата по модна илюстрация може да доведе до ренесанс за създаване на нов тип модна илюстрация и в следващите години да бъдат създадени ярки художествени примери базирани на българската традиция.

ЛИТЕРАТУРА:

[1] Рафаелова, Рафаела, „Облеклото като знаков код за социален статус“, ТОК, 2017 год. LXV, ISSN 1310-912 X, ISSN 2603-302X

[2] Пискулийска, Зорница, „ГЪКАНИТЕ НА УИЛЯМ МОРИС И „МОРИС И КО“ – ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ТЕКСТИЛА В ЕВРОПА ПРЕЗ ПЪРВИТЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ НА ХХ ВЕК“, 2014 г. дисертационен труд

[3] Мода и култура, бр.5, стр.17, София, 1941 г.

[4] Славянка, преходен сезон, пролет и есен, брой I, стр. 2, София, 1949 г.

[5] Моден журнал „Божур“, стр. 3, сезон 1956 г, издава „Дом за модели“ при ЦС на ТПК, София, 1956 г

[6] Лъч, брой 2, стр. 25, Полиграфическа база на ЦНСМ, София, 1973 г.

[7] Костадинова, Яна. Българският и западноевропейският костюм в проекциите и естетиката на Ар Нуво, София, Национална художествена академия, 2021